

GELECEĞİ AYAĞA KALDIRMAK: DEPREM BÖLGESİNDE SOSYAL DÖNÜŞÜM İÇİN İNSAN ODAKLI BİR ATILIM

CEM AVCIOĞLU, SCR

Afet Serisi
No: 6

“Gitmesek de Görmesek de” Demeyelim, Gidip Görelim!

Bu yazıyı, Adıyaman’da elektrik direklerine asılan “Hasarlı Ev Tadilatı Yapılır” ilanlarını görebildiğim bir yerden yazıyorum. Bu yazıyı, Antakya merkezde navigasyonun çalışmadığı yollardan yazıyorum. Bu yazıyı, İskenderun sahildeki inşaat bariyerlerinin önünden, Kahramanmaraş’ta, Gaziantep’te ziyaret ettiğim sanayi tesislerinden birinin bahçesinden yazıyorum.

Evet, bir önceki raporumuzun üzerinden neredeyse bir sene geçti ve ben yine deprem bölgesindeydim. Geçen sene bir söz vermiştik hatırlar mısınız? TSKB Ekonomik Araştırmalar’daki arkadaşlarım, 3 yıllık araştırma ajandalarını “afet bilinci ve hazırlıklılığı” çerçevesinde planlayacaklarını taahhüt etmişlerdi. “Söyleyecek sözü olanın verecek sözü de vardır. Sorumluluğumuzun bilincinde, sözümüzün arkasındayız” demiştik, öyle de hareket etmeye devam ediyoruz.

Deprem bölgesinde gördüklerimiz, pek çok adım atıldığına, pek çok alanda çalışmaların ilerlediğine işaret ediyor. Ama aynı zamanda daha yapılması gereken pek çok şeyin kaldığını da gösteriyor. Fiziki altyapı çok önemli. Buradaki çalışmalar hızla devam ediyor. Ancak biz bu raporda size farklı bir pencere açmak ve sosyal sermaye yaklaşımını gündeminize taşımak istiyoruz.

Nobel ödüllü iktisatçı Angus Deaton bir yazısında, iktisatçıların verimliliğe odaklanan teknokrat özelliklerinin ağır bastığını ve insanların refahına eğilmeyi unuttuklarını not eder.¹ Hatta bir adım öteye gider ve refahın ne olduğunu atladığımızı söyler. Gerçekten de iktisatçıların refahı, gelir perspektifinden tanımlama eğilimleri yüksektir. Deaton, işte tam da bu yaklaşımın insan için gerçekten önemli olan şeyleri kaçırmamıza neden olabileceği uyarısında bulunuyor.

Deprem bölgesi ziyaretimizin tamamında bu uyarı dolaştı zihnimde. 6 Şubat depremlerini konuşurken şehirlerin afet öncesi canlılığa kavuşturulmasından bahsedildiğini duyuyorum hep. Peki ya insanlar? Onların neşesi, kahkahası, umudu, geleceğe olumlu bakma kuvvetleri? Bunları da konuşmak gerekmez mi? Kesinlikle gerekir.

Ancak bu tek başına olacak iş değil. Birlikteyse başarabiliriz. Bu, uzaktan yapılacak iş de değil. O nedenle bu raporu okuyan herkesten ricam, deprem bölgesine gitmeleridir. “Gidin, görün.” demiyorum.

“Gidin, yan yana olun.” diyorum. Konuşalım, dinleyelim, irtibatı hiç koparmayalım. Aile olmak, bu demek. Ve afete karşı hazırlıklılık, sadece zemin etüdü, kolon-kiriş kuvveti, hasar sigortası, zirai don ya da su baskını önlemi ile olmaz. Afete hazır olmak, birbirimizin sesini duyarak olur. Bu rapor, o sesi size aktarmak için yazıldı. Sesimizi, sözümüzü çoğaltmanız dileğiyle...

Dr. Burcu ÜNÜVAR

Direktör - Başekonomist

¹ <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2024/03/Symposium-Rethinking-Economics-Angus-Deaton>

Geleceği Ayağa Kaldırmak

6 Şubat 2023'te merkez üssü Kahramanmaraş olan iki deprem, yoğun biçimde hissedildiği 11 ilde 14 milyon insanı doğrudan etkilerken tüm Türkiye'yi derinden sarstı. Büyük afette, yaklaşık 54 bin kişi hayatını kaybederken 107 bin kişi yaralandı. İlk tespitler sonrası depremlerin Türkiye ekonomisine toplam maliyetinin 104 milyar düzeyinde olması öngörölürken geride kalan iki yılda ortaya çıkan kayıp-zararın telafi edilmesi ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik olarak yaklaşık 75 milyar dolar tutarında kamu harcaması gerçekleştirildi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025).

Deprem bölgesinin tam olarak toparlanabilmesi için zamana ihtiyaç var. Bugün çalışmalar yoğun biçimde yürütölüyor olsa da yer yer barınmaya dair zorluklar ve bazı temel hizmetlerde hissedilen eksiklikler devam ediyor. Biliyoruz ki gerekli planlama ve önlemlerin hayata geçirilmediği durumlarda yalnız konutlar ve iş yerleri yıkıma uğramıyor, toplumun üretken gücünün dayanağı olan eğitim ve sağlık gibi hizmetler de afet sonrasında uzun süre sekteye uğrayabiliyor. Afet ayrıca kentlerin tarihi ve kültürel dokularını yok ederek bizi bir arada tutan, ortak belleğimizi oluşturan unsurlara zarar veriyor. Oluşan bu yıkım, sosyal ve ekonomik olarak yalnızca bugünü değil; yarınlarımızı da etkileme potansiyeli taşıyor.

Büyük can kaybının yarattığı acıların başka yoksunluklarla birleşerek kuşaklar ötesi bir olumsuzluk sarmalı yaratması bölgede arzu edilecek son şey olabilir. Bunun bilinciyle konumuz yalnızca fiziki altyapıyı ve üretim tesislerini hayata geçirmek değil, insanı merkeze alan ve toplumu bir bütün olarak ayağa kaldırabilecek adımları atabilmek olmalı. Bu alanda atılacak adımlar uzun vadede getireceği büyük kazanımlarla bir anlamda "geleceği ayağa kaldırmayı" ifade ediyor. Biz TSKB Ekonomik Araştırmalar olarak 2025 yılı raporumuzun merkezine kırılğan kesimlerin istihdama katılımını alarak bunun sosyal sermayeye ve sosyal dönüşüme olası katkılarını inceledik.

Mercek: TSKB Ekonomik Araştırmalar'ın Afete Dair Çalışmaları

Afetlerin geniş kapsamlı etkileri nedeniyle afet dayanıklılığı, çalışmalarımızda tartışılan diğer birçok kalkınma temasının merkezinde yer alıyor ve 2024-2026 araştırma programımız içerisine dahil edilmiş durumda. 2023 depremlerinden sonra, konunun tüm ekonomik aktörlerin gündeminde olması gerektiği açık. Doğal afetlerden kaynaklanan riskleri tanıma, değerlendirme ve anlama ihtiyacı artarken, TSKB Ekonomik Araştırmalar söz konusu süre boyunca aşağıdakileri taahhüt ediyor:

- i) Deprem bölgesindeki toparlanma sürecini izlemek ve yıllık raporlar yayınlamak,
- ii) Makroekonomik değerlendirmelerde ve projeksiyonlarda afet riskini göz önünde bulundurmak,
- iii) Afet riski açısından kalkınma temalarımızı yeniden değerlendirmek,
- iv) Konuyla ilgili yapıcı diyaloga katkıda bulunmak, paydaşları dahil etmek ve farkındalığı artırmak.

Afet yılının tek bir yıl olmadığından hareket ederek verdiğimiz taahhütlerle;

- 2023'te yaşanan depremlerden etkilenen illerin yeniden yapılandırılmasının kalkınma ekseninde çok boyutlu olarak planlanmasının iktisadi aktörlerin gündeminde kalmasını,
- Afetler sonrası 3 ila 5 yıl süresince hızlanması beklenen uluslararası kalkınma finansmanı kaynaklarının doğru gerekçelerle, ihtiyaca uygun somut sonuçlar doğuracak alanlara yönlendirilmesini,
- Depremin tek afet olmadığına, Türkiye'nin hem deprem hem deprem dışı afetlere karşı dayanıklılığının artırılması gerektiğinin ajandalarda daha üst sıralarda yer edinmesini,
- Afet dayanıklılığının artırılmasının fiziki koşulları iyileştirmenin yanında, ekosistemin onarılması ve toplumsal entegrasyonun güçlendirilmesi ile de ilişkilendirilmesini,
- Bu ekseninde, TSKB Ekonomik Araştırmalar olarak afet yönetimi sürecine ilişkin yapıcı bir tartışma ortamının güçlenmesine katkı sunmayı hedefliyoruz.

Neden sosyal dönüşüm konuşulmalı?

Geçtiğimiz yıl “Virgül: Deprem Yılı Tek Bir Yıl Değildir” adıyla yayımladığımız raporla afet bölgesinde sağlanabilecek iyileşmenin üretim yelpazesinin “çevresel ürünler”e yönlendirilmesi ve bölgenin “yeşil ekonomik alan” olarak belirlenmesi ile hız kazanabileceğini vurgulamıştık. Bu açıdan düşük karbonlu, kaynak etkin ve çevresel olarak sürdürülebilir kalkınmaya odaklanan bir dönüşümün toparlanmada oynayabileceği role dair ipuçları sunmuştuk (Tur, 2024).

Bu yılki raporumuz öncesinde de bölgede ziyaretlerde bulunduk. İş insanları, sivil toplum ve akademi ile bir araya gelerek onların fikir ve gözlemlerini dinledik ve bölgedeki fiziki durumu yerinde izledik. Gittiğimiz farklı bölgelerde meydana gelen fiziki yıkımın seviyesi gibi ihtiyaçların da değişiklik gösterdiğini anladık. Her yerde mevcut olduğunu anladığımız şey ise insanların tekrar geleceğe dönük hayaller kurabilme arzusu. Afet sonrası konteyner kentlerde oluşan dayanışma duygusu, sivil toplumun bölgedeki yoğun varlığı ve desteğiyle sosyal sermayeyi dönüştüren ve güçlendiren bir unsur olmuştu. Konu afet olduğunda sosyal sermaye daha da önemli bir hale geliyor. Nitekim afetlerden sonraki toparlanma, afetin yol açtığı hasar ya da alınan yardım miktarından ziyade, toplumsal bağları temsil eden sosyal sermayeye bağlı (Ünüvar, 2023). Sosyal sermayenin güçlenmesi, toparlanmanın güçlü, kalıcı ve hızlı olabilmesinin teminatı olmakla beraber aynı zamanda afet dayanıklılığının önemli bir unsuru.

Bugün birçok konut projesi tamamlanma arifesindeyken ve sivil toplum sahadan kademeli olarak çekilirken yeni yaşam alanlarında yeni sosyal bağlar kurmaya çalışan birey için barınmanın ötesindeki ihtiyaçlar ön plana çıkıyor. Hayaller, olağan yaşama geri dönerken katılımcı ve üretici bireyler haline gelebilmek, yani kişisel potansiyellere ulaşabilmekle ilgili.

Günümüzde derinleşen ekosistem krizi, sayısı artan jeopolitik gerilimler ve uluslararası ticaretin seyrini değiştiren keskin politik tercihler küresel büyüme performansı konusunda belirsizlikleri artırıyor. Hızla yaşanan dünya nüfusu ekonomik ve sosyal sorunları yanında getirmeye hazırlanırken ülkeler ekosistem krizi kaynaklı dönüşümü ve teknolojik dönüşümü beraber yürütmeye çalışıyorlar. Bu çabanın üçüncü bir dönüşüm tipi ile tamamlanması gerektiği ise artık daha geniş biçimde kabul görmüş durumda: Sosyal dönüşüm.

İçinden geçtiğimiz süreçte, ülke ekonomisinde alt ve üstyapı yatırımlarıyla üretim kalıplarının çağın gerektirdiği dönüşümlere uyumlu hale getirilmesi gerektiği açık. Ancak bu çabalar sağlıklı ve iyi eğitilmiş bir iş gücü yaratmaya dönük politikalar ile başta kadınlar, gençler ve engelli bireyler olmak üzere herkesin insana yakışır işe erişebilmesiyle anlamlı hale gelebilir. Bu noktada mevcut kültürel normlar ve toplumsal cinsiyet rollerinde sağlanabilecek olumlu değişimler, kırılgan kesimlerin üretken istihdam ile toplumsal hayata katılımının önünü açabilir.

Bireylerin, sosyal grupların ve toplumun fayda sağlayabileceği sosyal ilişkilerin yapısını ve kalitesini ifade eden sosyal sermaye, ilk olarak ailede sonra ise mahalle ve iş yerinde biçimleniyor. Bugün deprem bölgesinde yapılan çalışmalarla aileler ihtiyaç duydukları yaşam alanlarına taşınırken sağlık ve eğitim gibi temel hizmetler ile altyapı güçlendirilerek çevre tekrar inşa ediliyor. Ancak kişiler arası ilişkilerin geliştiği, ortak bir kimlik duygusunun, anlayışın, değerlerin taşındığı; güven ve iş birliğinin hissedildiği alanlardan biri de iş yerleri. İlk olarak konteyner kentlerde başlayan, daha sonra ise yeni yaşam alanlarında tekrar kurulan sosyal bağlar, iş yerlerindeki ortak amaç ve öğrenme boyutlarıyla daha ileri bir seviyeye taşınabilir.

Bu nedenle bölgedeki ekonomik faaliyeti canlandırmak ve yeni istihdam imkânları sağlamak ana gayelerden biri olmalı.

Sosyal sermayenin güçlenmesi, sosyal dönüşüme önemli bir girdi sunma potansiyeli taşısa da politika tasarımı iyileşmenin temel unsurlarından biri ve özel sektörün de bu politikalara uyumu gerekli. Kırılgan kesimler olarak sıralayabileceğimiz kadınlar, gençler ve engelli bireylerin istihdam piyasalarına entegrasyonu, depremde etkilenen bölgede kurulan yeni sosyal bağların kalıcılığa ve kapsayıcılığa sahip olmasını sağlarken afetin getirdiği sosyal sermaye erozyonu riskini asgari düzeye indirebilir. Bu noktada sağlanabilecek uluslararası kalkınma finansmanı kaynaklarının kırılgan kesimlerin ekonomik hayata katılımını da gözeterek kullanılması kritik önem taşıyor.

İşte bu nedenle biz TSKB Ekonomik Araştırmalar olarak toparlanma çabaları sahada henüz sürerken 2025 raporumuzda sosyal dönüşüm ve sosyal sermaye ekseninde neler yapılabileceğine odaklanmayı tercih ettik. Ancak burada detaylara inmeden önce resmi veriler ışığında ziyarette edindiğimiz izlenimleri paylaşacağız.

Geçen 2 yılı aşkın sürenin ardından neredeyiz?

İstihdamda toparlanma, etkilenen iller arasında yaygınlık kazandı

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri, 6 Şubat depremlerinden doğrudan etkilenen 11 ildeki istihdamda çok büyük ölçüde toparlanma olduğunu gösteriyor. 2024 yılı sonu itibarıyla bölge illerinde 3,32 milyona ulaşan çalışan sayısı, 2019-2022 eğiliminin ima ettiği seviyenin %2 altında olsa da bölge istihdamının Türkiye toplamındaki payının 2 yıl içerisinde 0,7 yüzde puan daha artarak %13'e ulaşması önemli (Grafik 1). 2024'ün üçüncü çeyreğine kadar istihdamdaki toparlanmada geriden gelen

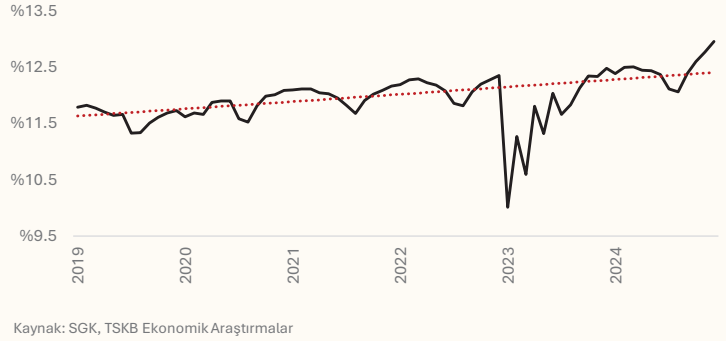
Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya gibi illerin yakın zamanda hız kazanması, bölgenin bir bütün olarak bu alanda iyileşme kaydetmesini sağladı. Bu 3 il yeniden inşa faaliyetlerinin en yoğun gerçekleştiği iller konumunda. 2025 yılı sonuna kadar tamamlanacak inşaatların yaklaşık %68'i söz konusu illerde gerçekleşiyor.²

Strateji ve Bütçe Başkanlığının geçtiğimiz şubat ayında yayımladığı rapor, depremlerde toplam 776 bin konut ve ticarethanenin orta ve daha üst düzeyde hasar aldığını ya da yıkıldığını ifade ediyordu (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı iki yıllık dönemde 169 bin adet konut ve iş yerinin teslim edildiğini, 2025 yılı sonunda 422 bin adet teslim gerçekleştireceğini ifade ediyor.² Bu gelişme bölgede yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu mekânsal dönüşüme katkı verdiği gibi geçici olarak bu şehirlerden ayrılan vatandaşların memleketlerine geri dönebilmesi açısından da önemli.

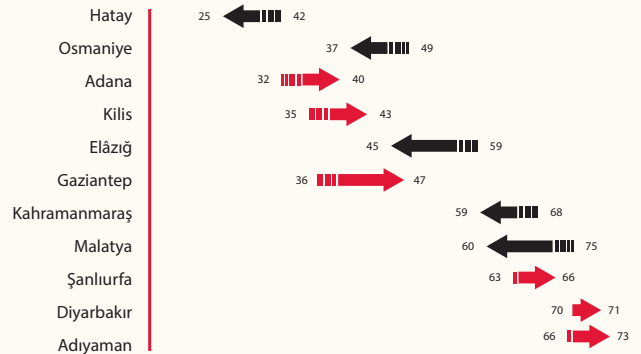
Ayrıca ziyaretimiz kapsamında temas kurduğumuz reel sektör şirketleri, tesislerini arzu ettikleri kapasitelerde çalıştırabildiklerini ifade etseler de nitelikli iş gücüne erişmek konusundaki zorlukların deprem sonrasında artarak devam ettiğini vurguladılar. Barınma alanında kaydedilen gelişim bu sorunun kök nedenine çözüm sunmamakla beraber sorunun hafiflemesine katkı verebilir.

Bölgede son iki yılda gerçekleşen ortalama günlük kazanç değişimi Türkiye geneline yakın seyretti ancak iller tek tek incelendiğinde bir ayrışma olduğu gözlemlenebiliyor. Bu dönemde depremden doğrudan etkilenen illerden 5'i (Hatay, Osmaniye, Elâzığ, Kahramanmaraş ve Malatya) ücret seviyelerinde 81 il arasında sıra atladı. Örneğin Hatay'da ortalama kazançlar son iki yılda %260 artarken bu artış ile il en yüksek ücret sağlayan 25'inci (2022: 42'nci) il haline geldi (Grafik 2). Bu dönemde 6 il ise sıralamada geriye gitti.

Grafik 1: Deprem Bölgesi İllerinin Toplam İstihdamdaki Payı (2019-2022 eğilimi ile karşılaştırmalı)

Grafik 2: İllerin Ücret Sıralaması Değişimi (2022-2024 arası)

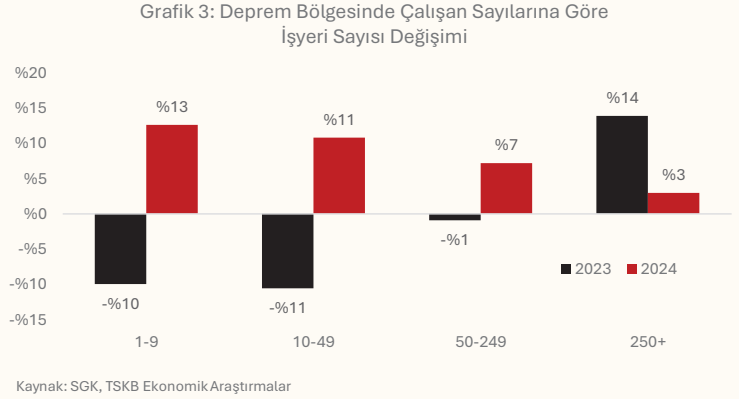

² <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/deprem-bolgesindeki-konut-ve-is-yerleri-yil-sonuna-kadar-hak-sahiplerine-teslim-edilecek-/3470163>

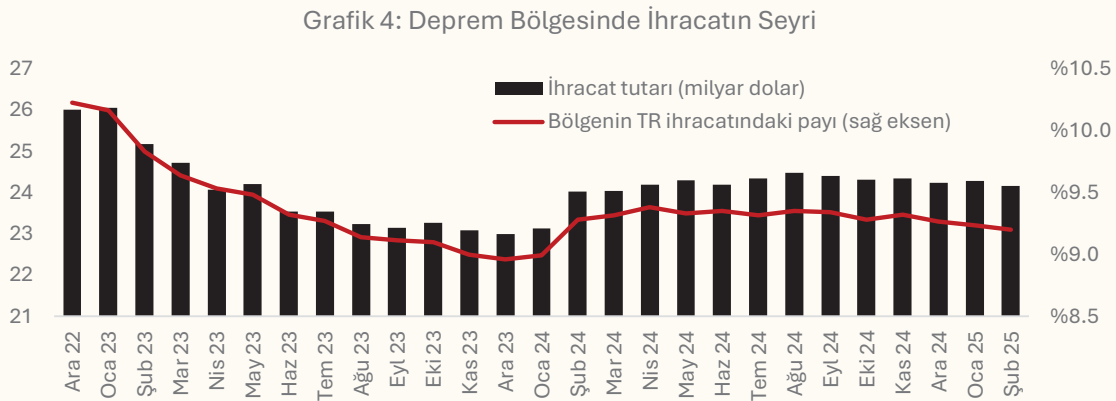
KOBİ'ler ivme kazanıyor ancak ihracat eski seviyesinden uzakta

Afetin gerçekleştiği 2023 yılında, 50 kişiden az çalışanı olan şirketlerin sayısında çift hanelere ulaşan düşüşler yaşanırken 250 ve üzeri çalışanı bulunan şirketlerin sayısında çok güçlü artışlar kaydedilmişti. 2024 yılı ise mikro, küçük ve orta ölçekli şirketlerin sayısının afet öncesi seviyelere tekrar çıkmasına sahne oldu (Grafik 3). Toplam şirket havuzunun %97'sinden fazlasını oluşturan bu şirketler, istihdamda izlenen toparlanmaya katkı sundular. Bu noktada 2025 yılı başında Hazine ve Maliye Bakanlığının deprem bölgesindeki illerde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin mücbir sebep halini uzatması, bu şirketlerin katkısıyla toparlanmanın devam etmesine yardımcı olabilir.

Depremden doğrudan etkilenen illerin ihracat performansı, istihdam cephesindeki toparlanma ile paralel bir görüntü sunmuyor. 2022 yılı sonunda 26 milyar dolar seviyesinde seyreden bölge ihracatı 2023 yılı sonunda 23 milyar dolara kadar gerilemişti. Bu düşüş elbette, afet sonrası kısıtlanan enerji ve ulaştırma altyapısının bir yansımasını taşıyordu. Ancak geride kalan son bir yıllık sürede de gerçekleşen ihracat tutarının yaklaşık 24 milyar

dolar ile eski seviyelerinin uzağında olduğu izleniyor (Grafik 4). Bölge sanayisinde önemli paya sahip tekstil ve hazır giyim sektöründe hâkim olan durgunluğun bu düşüşte payı olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler ışığında bölgenin Türkiye ihracatındaki payı Aralık 2022'deki %10,2 seviyesinden 1 yüzde puan gerileme gösterdi ve %9,2'ye indi.

Yeniden yapılanmanın merkezinde insan olmalı

Sosyal dönüşüm ihtiyacı artıyor

Yakın geçmişte sosyal yapıların dönüşümüne dair çalışmaların sayıca ekosistem krizi kaynaklı dönüşümü ve teknolojik dönüşümü konu alan çalışmaların çok daha gerisinde kaldığı görülüyor. Sosyal dönüşümün zaman zaman yerel dinamiklere dayanan yapısı, çok çeşitli kavram ve ölçütlere ihtiyaç duyması ve uzun vadeli bir bakış açısı gerektirmesi, konuyu zorlu bir çalışma alanı haline getiriyor. Ancak bu durum, söz konusu dönüşüme olan ihtiyacın az olduğu anlamına gelmiyor. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Gündemi de sürdürülebilir kalkınma için eşitlik, adalet, barış ve kapsayıcı büyümenin önemini altını çiziyor (Birleşmiş Milletler, 2015). Bu düzlem, temel ihtiyaçlara erişimin, sağlık ve eğitim kazanımlarının, aidiyet ve güvenlik duygusunun, insana yaraşır iş imkânlarının ve siyasi katılımın herkes için mümkün olduğu bir ortamı ifade ediyor. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma, insanları dezavantajlı konumlara mahkûm eden toplumsal yapı ve ilişkilerin dönüşümüne ihtiyaç duyuyor (UNRISD, 2015).

Günümüzde küresel kalkınma yolculuğunda bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. Uzun süre boyunca aşırı yoksullukta yaşayan dünya nüfusunun payı istikrarlı olarak azalsa da son 10 yılda buradaki gerilemenin yavaşladığını, COVID-19 salgını ve ardından gelen jeopolitik gerilimler ile de iyileşmenin başta düşük ve orta gelirli ülkelerde olmak üzere büyük bir darbe aldığını izledik (Avcıoğlu, 2024). Yaşlanan nüfus ile teknolojik ve yeşil dönüşüm ihtiyacının getirdiği politika ve gelişmeler, bugün gelişmiş ekonomilerde bile olumsuz sosyal sonuçlara yol açıyor. Gelişmekte olan ülkeler ise bu konjonktürde hem olası istihdam piyasaları tahribatlarını engellemek hem de ihracata konu olan ürünlerde rekabetçi kalabilmek için ikiz dönüşümün tamamlayıcısı olan sosyal dönüşümü önceliklendirmek zorunda.

Öte yandan konu afet bölgesi olduğunda büyük afetlerin kalkınma önünde yeni zorluklar oluşturduğu hatırlanmalı. Sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı haneler, afet etkilerini atlatmakta zorlanırken kadınlar, çocuklar ve gençlerin oluşturduğu kırılgan kesimler afetin gerçekleşmesinden çok uzun süre sonra bile artan bir eşitsizlikle karşı karşıya kalabiliyorlar. “Geride kimseyi bırakmadığımız” bir kalkınma yolculuğunda bu kesimlerin durumu özel bir dikkati hak ediyor.

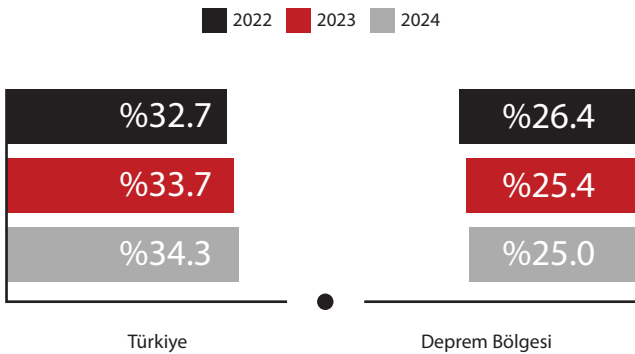
Bölgede kadın istihdamı alarm veriyor

Dünya Ekonomik Forumu’nun her yıl yayımladığı Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi’nin 2024 yılı sonuçlarına göre Türkiye, değerlendirmeye alınan 146 ülke içerisinde 127’nci sırada yer alıyor (WEF, 2024). Ekonomik katılım ve fırsat, eğitsel kazanım, sağlık ve hayatta kalma ile siyasal güçlendirme olmak üzere 4 ana başlıkta yapılan değerlendirme Türkiye açısından gelişme ihtiyacını ortaya koyuyor. Sosyal normlar nedeniyle erkeklerden daha fazla ev işi ve bakım sorumluluğu üstlenen kadınların ayrıca üretim kaynaklarına, finansmana, bilgi ve teknolojiye erişememesi ve karar alma süreçlerinde yer alamaması onları afetler karşısında kırılgan hale getiriyor. Üstelik afetler yaşam alanları ve koşullarında yarattığı tahribatla mevcut eşitsizlikleri daha üst bir seviyeye çıkarıyor (Avcıoğlu & Toprakçı, 2024).

2023 Şubat'ında yaşanan depremlerden doğrudan etkilenen illerimizin büyük bölümü afet öncesinde de toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ilerleme ihtiyacını hissediyordu. TOBB ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası öncülüğünde, TEPAV iş birliği ile hazırlanan 81 ilde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi'ne göre bölgedeki 6 il Türkiye ortalamasından daha düşük bir toplumsal cinsiyet eşitliği performansına sahipken 11 il ortalama tam eşitlik değerinin %53 altında bir performans sergiliyor (TEPAV, 2020). Bölgenin ortalama skoru depremden görece daha az etkilenmiş olan Osmaniye ve Adana gibi iller tarafından yukarı çekilse de en yüksek skora sahip 10 ilin ortalamasına kıyasla %12 geride kalıyor. Türkiye genelinde olduğu gibi depremden doğrudan etkilenen illerde de eğitime katılım alt başlığı görece güçlü kalıyor ancak siyaset ve ekonomide temsil ile üretim faaliyetlerine katılım alt başlıkları olumsuz sinyal veriyor.

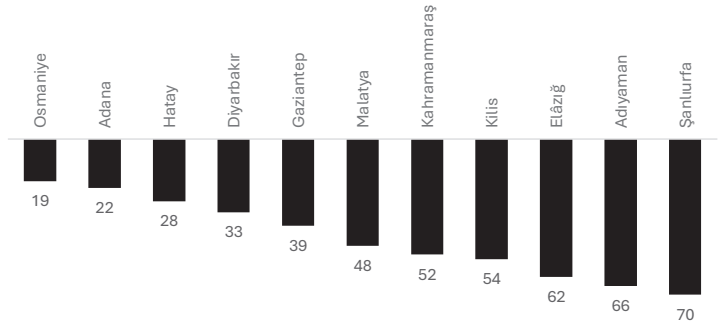
Tüm bireylerin kabiliyet ve tecrübelerinin sosyal, politik alan kadar ekonomik hayat içerisinde de kullanılabilmesi güçlü bir toplumun inşası için önemli. Toplamların yaşlandığı bir konjonktürde ekonomik büyümenin devamının sürdürülebilmesi için daha önce iş gücü piyasasına dahil olamayan kesimlerin katılımı daha da gerekli bir hale geliyor. Beşerî sermaye küresel servetin yaklaşık üçte ikisini oluştururken beşerî sermaye birikiminin yarısı iş deneyiminden geliyor (McKinsey Global Institute, 2022). 1990-2016 yılları arasında 145 ülkeden toplanan verilerin kullanıldığı bir Dünya Bankası çalışmasında ise iş deneyiminin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farkının üçte birini açıkladığı ve bu oranın eğitim ile aynı olduğu ortaya koyuluyor (Jedwab, Romer, Islam, & Samaniego, 2021).

Grafik 6: Türkiye ve Deprem Bölgesinde Kadınların İstihdamdaki Payı

Kaynak: SGK, TSKB Ekonomik Araştırmalar

Grafik 5: Deprem Bölgesi İllerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sıralaması (81 il arasından)

Kaynak: 81 ilde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TSKB Ekonomik Araştırmalar

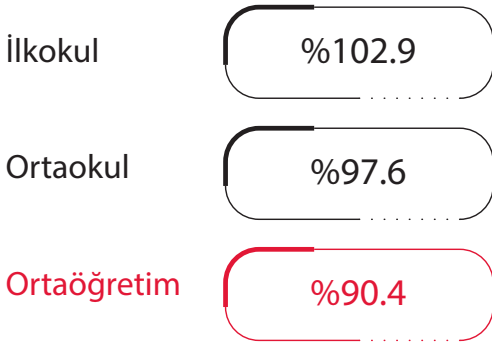
Bu veriler ışığında deprem bölgesinde de kadının ekonomik hayata katılımını artıracak politika ve yatırımların hayata geçmesi öncelik taşıyor. Nitekim Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) kayıtlı kadın istihdamına dair verileri, bu alanda iyi sinyaller vermiyor. Depremlerden doğrudan etkilenen 11 ilde kadın istihdamı, Türkiye genelindeki seyrin tersine, gerileme gösterdi. 2024 yılı sonunda bölgede kadınların toplam istihdamdaki payı %25'te kalırken bu oran deprem öncesi seviyenin 1,4 yüzde puan altında (Grafik 6). Söz konusu oran, Türkiye geneline göre ise 9,3 yüzde puan gibi anlamlı bir farka işaret ediyor. Rakamlar, 11 ilde afet öncesinde kadınların %52'sinin kayıt dışı olarak çalıştığına dair bulgularla birleştiğinde bölgede istihdam olanaklarını artıran ve aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan yatırımların hız kazanması ihtiyacı daha da belirgin hale geliyor.

Sosyal normlar nedeniyle ücretsiz ev ve bakım işleri çoğunlukla kadınların tek başlarına üstlenmek zorunda kaldıkları sorumluluklar oluyor. Bu durum, kayıt dışılık ve cinsiyete bağlı ücret eşitsizliğinin doğurduğu diğer risklerle birleşerek kadınlar ve haneler için uzun vadeli olumsuz sonuçlar yaratıyor. Bu noktada kültürel dönüşümü tetikleyecek ve kolaylaştıracak dönüşüm alanları olarak okul öncesi eğitiminin ve yaşlı bakım hizmetlerinin yaygın ve erişilebilir hale getirilmesi öne çıkıyor. Bu alanlardaki gelişim bölgede doğacak yeni istihdam fırsatlarına ulaşma konusunda daha adil bir ortamı tesis edecektir.

Eğitim ile genç ve engelli bireylerin istihdamına dair göstergeler dikkati hak ediyor

Beşerî sermaye birikiminin önemli diğer bileşeni olan eğitime dair istatistikler bize çeşitli içgörüler sunuyor. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) verileri, farklı eğitim seviyelerinde kız öğrencilerin toplam öğrenci sayısındaki payının afet sonrasında olumsuz bir değişime uğramadığını gösteriyor. Bu, bölge açısından değerli çünkü büyük afetlerin getirdiği olumsuz yaşam koşullarının ağırlıklı olarak kız öğrencilerin eğitim hayatının sonlanmasına ve cinsiyetler arası uçurumun büyümesine yol açabileceği biliniyor. Ancak toplam öğrenci sayısında afet öncesine göre yaşanan değişim başka soru işaretlerini doğuruyor.

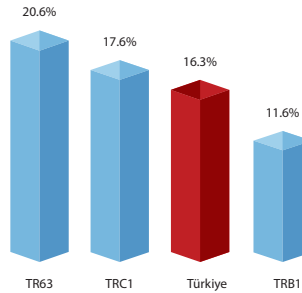
Grafik 7: Öğrenci Sayısının Afet Öncesine Oranı
(2021/22 eğitim yılına kıyasla 2023/24 eğitim yılı)

Kaynak: MEB, TSKB Ekonomik Araştırmalar

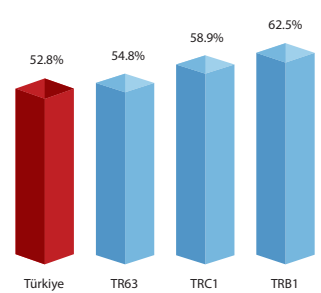
Afet öncesinde Türkiye'deki çocuk nüfusunun (0-17 yaş) %21'ine ev sahipliği yapan deprem bölgesinin gençlerin istihdamı cephesinde sunduğu görüntü önemli. Depremden yara alan ve görece fazla nüfusa sahip illeri içeren TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ve TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerinde izlenen genç işsizliği oranı, 2024 yılı sonunda Türkiye geneline göre sırasıyla 4,3 ve 1,3 yüzde puan yukarıda seyrediyor (Grafik 8a).

Grafik 8a: Genç Nüfusta İşsizlik Oranı
(25-25 yaş, 2024)

Kaynak: TÜİK, TSKB Ekonomik Araştırmalar

Grafik 8b: Genç Nüfusta İş gücüne Dahil Olmama oranı
(15-25 yaş, 2024)

Kaynak: TÜİK, TSKB Ekonomik Araştırmalar

Bu bölgelerde iş gücüne dahil olmayan genç nüfusun oranı da Türkiye ortalamasının üzerinde seyrederken Malatya ve Elâzığ'ı kapsayan TRB1 bu göstergede Türkiye genelinin %10 üzerinde seyrediyor (Grafik 8b).

Bu yılki saha ziyaretimizde bölge ekonomisinin önemli parçası olan tekstil sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin maliyet baskısı karşısında ihracatta rekabet gücünü koruyabilmek adına insan gücüne olan ihtiyacı azaltan, verimlilik artırıcı yatırımlara yöneldiğini izledik. Bu yatırımlarla beraber şirketlerin ihtiyaç duyduğu beceri setlerinde de bir değişimin gerçekleştiği, nitelikli iş gücüne olan ihtiyacın arttığı gözleniyor. Bu noktada bölgede teknik ve dijital beceriler kazandırmaya ilişkin programların kadınlar, gençler ve engelli bireylere odaklı olarak sürdürülmesi gerekli görünüyor. Bu çabaların özel sektör, sanayi ve ticaret odaları, bölgesel kalkınma ajansları ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı yapıların koordinasyonunda yürütülmesi çalışmalara ölçek kazandırabilir. Ayrıca eğitim kurumları ve üniversiteler ile firmalar arasında kurulabilecek staj programları gibi iş birlikleri sağlanacak iyileşmeyi hızlandırabilir.

Engelli bireylerin istihdamının önemli bir başlık olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Engelli bireylerin istihdamına ilişkin tek güncel veri kaynağı olan İŞKUR verilerinin, yalnızca engelli birey çalıştırmakla yükümlü iş yerlerinde çalışanları ve kamu kurumlarında engelli kadrosunda istihdam edilenleri kapsamaması nedeniyle resmin bütününe görmemiz mümkün olmuyor. Bununla beraber bildiğimiz iki şey bu alanda adım atılması gereğini ortaya koyuyor: i) engelli bireylerin önemli bir kısmı düşük gelirli hanelerde yaşıyor (OECD, 2022); ii) Şubat 2023 depremlerinden doğrudan etkilenen illerde 107 binden fazla kişinin yaralanmasına yol açtı ve resmi sayı açıklanmamış olsa da çok sayıda insan engelli kaldı. Biliyoruz ki dünyanın hemen hemen her noktasında engelli bireyler sosyal ve ekonomik hayata karışmakta güçlük çekiyorlar. Engelli bireylerin istihdama dahil edilmeleri konusundaki eksiklikler hem bu kişilerin hem de ailelerinin sorunlarını artırıyor. Öte yandan engelli çalışanların iş gücü piyasasında yetenek uyumsuzluğu yaşama olasılığı diğer kesimlere göre daha yüksek ve uyumsuzluğun kazançlar üzerindeki olumsuz etkisi bu grup için oldukça belirgin (Jones & Sloane, 2010). Doğal olarak "herkes için toparlanma"dan bahsediyorsak engelli bireyler çabaların merkezindeki gruptan biri olmak zorunda.

Öte yandan Türkiye OECD ülkeleri içerisinde bölgesel dijital uçurumu en yoğun hisseden ülke olarak öne çıkıyor (Avcıoğlu, 2021). Belli bölgelerde internet kullanmayan veya bilgisayara sahip olmayan bireylerin oranı %40'ı aşabiliyor. Deprem bölgesinde dijital altyapının kuvvetlendirilmesi ve beşerî sermayenin teknolojik gelişmelere uyumlandırılması, bölgenin inovasyon kabiliyetinin artırılmasını ve bölgede kurulacak yenilikçi firmaların yerel iş gücünden faydalanabilmesini sağlayabilir. Nitekim depremden doğrudan etkilenen illerde savunma ve sivil havacılık gibi alanlarda yeni yatırımlar hayata geçiriliyor.³ Beşerî sermayenin doğru yönde dönüştürülebilmesi, kendisini geliştirmiş bölge gençlerinin memleketlerinde kalabilmesi ve sosyal ağların onarılıp geliştirilmesinde rol oynamasını sağlaması açısından da değerli olabilir.

³ <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/kahramanmarasta-kurulan-savunma-sanayi-sirketine-ortaklik-icin-168-basvuru-yapildi/3211049>

Mercek: TSKB, Deprem Bölgesindeki Eğitim ve Gelişime Desteğini Sürdürüyor

2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında eğitime destek amacıyla başlatılan “11 İlde 11 Kütüphane” projesiyle TSKB, bölgedeki eğitim altyapısının güçlenmesine katkıda bulunuyor.

Eylül 2023'te Adıyaman Gölbaşı'nda başlayan proje kapsamında Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay, Kilis, Malatya'da kütüphaneler açıldı. Son olarak 75. kuruluş yıl dönümünde Elâzığ Karşıyaka Ortaokulunda hayata geçirilen kütüphane ile TSKB taahhüdünü yerine getirerek iki yıl içinde 11 kütüphane açmış oldu.

TSKB, eğitimde fırsat eşitliğine katkı sağlayan toplumsal fayda odaklı projelerine, çocukların zihinsel ve duygusal gelişiminde kritik rol oynayan okul öncesi eğitime destek vermek amacıyla başlattığı TSKB 75. Yıl Ana Sınıfı projesi ile devam ediyor. Proje kapsamında ilk ana sınıfı 14 Şubat 2025'te Kilis Öncüpınar İlkokulunda açıldı. Kilis'in ardından Malatya Söğüt İlkokulunda, Elâzığ Muratçık ve Yenice İlkokullarında ana sınıfları açıldı. Sınıflarda bilim, müzik ve matematik köşeleri gibi özel öğrenme alanları yer alıyor. TSKB, 75. yılı boyunca ihtiyaç duyulan farklı illerde ana sınıfları açarak bu alandaki katkısını yaygınlaştırmayı hedefliyor.

TSKB 100. Yıl Cumhuriyet Kütüphaneleri:

- 1 - Adıyaman, Gölbaşı / Mehmet Akif Ersoy İlkokulu
- 2 - Gaziantep, Nurdağı / Terken İlkokulu/Ortaokulu
- 3 - Kahramanmaraş, Pazarcık / Çimko İlkokulu
- 4 - Adana, Yüreğir / Yahya Kemal Beyatlı 100. Yıl İlkokulu
- 5 - Osmaniye, Merkez / Gazi Mustafa Kemal Ortaokulu
- 6 - Şanlıurfa, Siverek / 15 Temmuz Şehitleri İlk ve Ortaokulu
- 7 - Diyarbakır, Dicle / Dicle Kuru Köyü Hacı Ali Kaya İlkokulu ve Kuru Ortaokulu
- 8 - Hatay, Günyazı / Hatay Anadolu Lisesi
- 9 - Kilis, Polateli / Kilis Çok Programlı Anadolu Lisesi
- 10 - Malatya, Yeşilyurt / Şehit Feyzullah Taşkınsoy Ortaokulu
- 11 - Elâzığ, Merkez / Karşıyaka Ortaokulu

Mücadelenin henüz başındayız

Deprem bölgesi halen yoğun bir yeniden inşa faaliyetine tanıklık ediyor. Bu süreç uzun bir süre daha devam edecek. Yaşam, kademeli olarak konteyner kentlerden yapımı tamamlanan konutlara taşınıyor. Bu, mekânsal bir değişime çok ihtiyacı olan yerel halkın morali açısından önemli olmakla beraber, içerisinde nitelikli iş gücünü de barındıran, geçici olarak başka illere göç etmiş vatandaşların tekrar memleketlerine dönebilmesi açısından da çok değerli.

Altyapı ve konutlar aciliyet taşısa da bütünün ancak küçük bir parçasını oluşturuyorlar. Bugün depremin doğrudan etkilediği birçok ilde ikili veya üçlü eğitim⁴ sürüyor. Kalabalıklaşan sınıflar, fiziksel tahribatın okul çevrelerinde getirdiği olumsuz çevresel koşullarla birleşerek eğitimin kalitesini düşürüyor, onun onarıcı ve koruyucu etkisini azaltıyor. Halbuki, sosyal ağları güçlendiren temas noktalarının en önemlilerinden olan okullar, öğrencilerin, ailelerinin ve eğitimcilerin iyi olma hallerini destekleyerek geniş kesimlerin geleceğe umutla bakmasına olanak sağlayabilir. Sadece birkaç yıl önce COVID-19 salgını dolayısıyla aksayan bölgedeki eğitim hayatının depremle gelen ikinci zorluğu sönmülmesi bu alanda yapılacak çalışmaların etkinliğine bağlı. Bu iki olay ile öğrenim süreci olumsuz etkilenen çok sayıda çocuk ve gencin ilave programlarla desteklenmesi gerekiyor.

Bölgede genç istihdamının seyri kadar kadınların çalışma hayatına katılımı da mercek altına alınması gereken bir konu olarak öne çıkıyor. Afetin ardından geçen iki yıl içerisinde bu alandaki göstergelerin kötüleştiğini gördük. Kadınlar ve engelli bireylerin farklılaşan ihtiyaçlarını anlamak ve gelecek planlamalarını bu ihtiyaçları gözeterek yapmak, deprem sonrasında çok daha büyük bir zorunluluk haline geliyor. Cinsiyete dayalı uçurumu kapatmak için sosyal politikaların yardımıyla toplumsal normlarda aile içinde sorumlulukların daha eşit biçimde üstlenilmesini sağlayacak bir değişim gerekli. Burada elbette meyvelerini uzun vadede verecek bir efordan söz ediyoruz. Öte yandan bakım sorumluluklarını kamu, işveren ve çalışan arasında yeniden dağıtacak politikalar süreci hızlandırabilir. Kamu, kreşleri ve yaşlı bakım merkezlerini erişilebilir hale getirerek yeni dengenin önemli bir unsuru olabilir. Sadece sözünü ettiğimiz kırılgan kesimlerin değil, tüm çalışanların belli oranda fayda sağlayabileceği esnek çalışma, yarı zamanlı çalışma ve uzaktan çalışma gibi seçenekler mevcut ve dünyada yaygınlıklarını artırıyor. Yeni çalışma seçeneklerini adil ücret, uygun çalışma koşulu, kişisel gelişim ve terfi imkânı gibi temel haklardan ödün vermeden sunabilecek işlerin yaratılması ve bölgede faaliyet göstermeye devam eden şirketlerin değişimi benimsemesi ve kültürel dönüşümünü hızlandırması bölgenin eskisinden daha güçlü bir biçimde ayağa kalkmasının önünü açabilir.

Deprem bölgesinde fiziki yeniden inşa halen en öncelikli başlık. Ancak önümüzdeki dönem, ekonomik faaliyetlerin teknolojik imkânlarla desteklenerek çevresel açıdan duyarlı bir biçimde yürütülmesini gerekli kılıyor. Ekonomik yapıda kabuk değişiminin başarısı, toplumun tüm kesimlerinin insana yaraşır işler vasıtasıyla üretimin bir parçası olmasına ve oluşacak verimlilik artışından herkesin faydalanabilmesine bağlı. Depremler sonrası ulusal ve uluslararası finansman kaynaklarının doğru alanlarda ve sosyal dönüşümü destekleyen ekonomik aktörler tarafından kullanılması, etkilenen bölgeyi önümüzdeki on yıllara daha sağlıklı biçimde taşımanın teminatı olacak.

⁴ Aynı öğrenci gruplarıyla günün farklı zaman dilimlerinde yapılan eğitim.

Kaynakça

- Avcioğlu, C. (2021). *Dönüşümün Anahtarı: Dijitalleşme ve Yeşil Teknolojiler*. TSKB Ekonomik Araştırmalar
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/dijitallesme-ve-yesil-teknolojiler.pdf>
- Avcioğlu, C. (2024). *Toparlanmanın Ötesinde: Afet Dayanıklılığı*. TSKB Ekonomik Araştırmalar
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/toparlanmanin-otesinde.pdf>
- Avcioğlu, C., & Toprakçı, B. (2024). Derindeki Fay Hattı: *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği*. TSKB Ekonomik Araştırmalar
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/tskb-tce-2024.pdf>
- Birleşmiş Milletler. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN Department of Economic and Social Affairs: <https://sdgs.un.org/2030agenda> adresinden alındı
- DİSK; Genel-İş. (2023). *Kadın Emeği Raporu 2023*.
- Jedwab, R., Romer, P., Islam, A., & Samaniego, R. (2021). Human Capital Accumulation at Work: Estimates for the World and Implications for Development. *World Bank Policy Research Working Paper*.
- Jones, M. K., & Sloane, P. J. (2010, Eylül). Disability and Skill Mismatch. *The Economic Record*, s. 101-114.
- McKinsey Global Institute. (2022). *Human Capital at Work*.
- OECD. (2022). *Disability, Work and Inclusion: Mainstreaming in All Policies and Practices*.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu*.
- TEPAV. (2020). *81 İlde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Karnesi*.
- Tur, F. (2024). *Virgül: Deprem Yılı Tek Bir Yıl Değildir*. TSKB Ekonomik Araştırmalar
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/virgul-tr.pdf>
- UNRISD. (2015). *Transformations to Equity and Sustainability: UNRISD Strategy 2016-2020*.
- Ünüvar, B. (2023). *Deprem Sonrası Dönemi Düşünmek: Kurulacaklar, Kurtarılacaklar, Korunacaklar*. TSKB Ekonomik Araştırmalar
<https://www.tskb.com.tr/uploads/file/deprem-sonrasi-donemi-dusunmek.pdf>
- WEF. (2024). *Global Gender Gap 2024*.

Ekonomik Araştırmalar
ekonomikarastirmalar@tskb.com.tr

Meclisi Mebusan Caddesi No. 81
Fındıklı İstanbul 34427, Türkiye
T: +90 (212) 334 50 41 F: +90 (212) 334 52 34

TSKB Ekonomik Araştırmalar ürünlerine ulaşmak için aşağıdaki karekodu kullanabilirsiniz:

Dr. Burcu Ünüvar, SCR

Direktör
Başekonomist

unuvarb@tskb.com.tr

Dr. Feridun Tur, SCR

Ekonomik Araştırmalar Müdürü

turf@tskb.com.tr

Can Hakyemez

Ekip Lideri
Enerji ve Kaynak Araştırmaları

hakyemez@tskb.com.tr

Fatma şenay Akyıldız

Kıdemli Yönetici
Kalkınma Ekonomisi

akyildiz@tskb.com.tr

Dr. Buket Alkan

Yönetici
Kalkınma Ekonomisi

alkanb@tskb.com.tr

Cem Avcioğlu, SCR

Yönetici
Kalkınma Ekonomisi

avciogluc@tskb.com.tr

Dr. Emre Aylar

Yönetici
Makroekonomi ve Finansal Piyasalar

aylare@tskb.com.tr

Dr. Barış Güven

Yönetici Yardımcısı
Kalkınma Ekonomisi

guvenb@tskb.com.tr

Başak Toprakcı, SCR

Uzman
Kalkınma Ekonomisi

toprakcib@tskb.com.tr

Ezgi İpek

Uzman Yardımcısı
Enerji ve Kaynak Araştırmaları

ipeke@tskb.com.tr

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
www.tskb.com.tr

T: +90 212 334 50 50 F: +90 212 334 52 34

E: info@tskb.com.tr

